

אוניברסיטת בר-אילן

חקירת הזהות בקרב חוזרים בתשובה ויוצאים בשאלה

בתקופת הבגרות המתהווה

כרך א

אנט גולדרינג

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך

בבית-הספר לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן

תשע"ז

רמת גן

תקציר

מחקר זה בודק את נושא חקירת הזהות בקרב חוזרים בתשובה ויוצאים בשאלה בתקופת הבגרות המתהווה. באופן ספציפי המחקר עוסק בשינוי זהותי והבנייתו מחדש בקרב צעירים בוגרים, אשר חוו מעבר בין שתי קהילות, דתית וחילונית, תוך שימת לב מיוחדת לנושא החקירה ולהבדלי מגדר. בשנים האחרונות גוברת ההסכמה בקרב חוקרים והוגי דעות שתהליך המעבר לבגרות בעולם המערבי מתפרש על פני שנים רבות יותר מבעבר (למשל, Arnett, 2000; Côté, 2000). תקופה זו נחשבת לשלב חיים קריטי עבור הצעירים, בו עליהם לקבל החלטות חשובות בתחומי חיים מרכזיים (Arnett, 2004). במסגרת המעבר מתקיים תהליך של חקירה, הנחשב כמכניזם המרכזי בעבודת הבניית הזהות העצמית (Flum & Kaplan, 2006).

מטרת מחקר זה להעמיק בהבנת תהליכים ותופעות שחווים צעירים חוזרים בתשובה ויוצאים בשאלה שעוברים שינוי בזהותם, זאת תוך עיון מיוחד בנושאי החקירה, הקהילה והמגדר. המחקר הציג מספר שאלות לבחינה מעמיקה. שאלת מחקר מרכזית היא האם שני ה"מסלולים" שחוו צעירים שעברו שינוי דתי, מעבר מעולם דתי לעולם חילוני ולהיפך, "מקבילים", או שישנן תופעות ייחודיות לכל אחת מהקבוצות. שאלה נוספת מבקשת לבחון מהם תחומי החקירה ואופני החקירה המעסיקים צעירים שעברו שינוי דתי. שאלה שלישית הינה כיצד משפיעים מאפייני קהילת המוצא והקהילה החדשה על תהליכים ותופעות לאורך השינוי הדתי ובמיוחד בתחום החקירה. בהתייחס לשאלות המחקר ביקשנו להבין האם יש הבדלים בין חוזרים בתשובה ויוצאים בשאלה והאם יש הבדלים בין גברים ונשים. הבנה של חווית השינוי הדתי עשויה לשפוך אור על המחקר בתחום זה וכן על התהליך שעוברים פרטים אחרים החווים שינוי זהות מגדרי או עקב הגירה.

מחקר זה נערך באוכלוסייה היהודית בישראל, בקרב צעירים הנמנים או שנימנו על הזרם האורתודוקסי מודרני, זאת בהנחה כי המתח האינהרנטי בין מודרנה ומסורת עמו מתמודדים חבריו עשוי לעורר קונפליקטים ולעודד חקירה. ישראל נחשבת מדינה מודרנית - מערבית, בעלת מאפיינים ייחודיים הקשורים למיזוג תרבויות ושונות רבה במושגי הדתיות, העשויים להשפיע על תהליך החקירה (צינמון, ריץ' וגרוס - ספקטור, 2012), במיוחד כשמדובר בבוגרים צעירים החווים שינוי

דתי, הנמצאים בעיצומה של חקירת זהותם, ונאלצים להתמודד גם עם ההבדלים הקיימים בנורמות הקהילות השונות.

ההיבט המגדרי מהווה סוגיה מרכזית במחקרנו. רוב המחקרים מצאו, כי קיימים הבדלים מגדריים בחווית הבגרות המתהווה ובתהליך החקירה (למשל, ריץ' וגרוס - ספקטור, 2012; Mackinnon & Marcia, 2002). אולם המחקרים מציגים תמונה לא אחידה של מהות ההבדלים. המורכבות ואי ההלימה בממצאים מקבלת משנה חשיבות כשנבחנת בהקשר של תופעות החזרה בתשובה ויציאה בשאלה, בהן הפרט עובר מתרבות אחת לאחרת, שלכל אחת מערכת ערכים ונורמות לגבי תפקידי מגדר, העשויה להיות שונה זו מזו (דורון, 2013).

במחקר השתתפו 16 צעירים יהודים, בגיל הבגרות המתהווה: ארבע נשים וארבעה גברים חוזרים בתשובה וארבע נשים וארבעה גברים יוצאים בשאלה. איסוף הנתונים נעשה באמצעות ראיונות עומק מובנים - למחצה, אשר נותחו בהתבסס על גישת 'המחקר הנרטיבי' (Creswell, 2003) והעלו ארבע תופעות: לבוש כסמן זהות; תחושת אכזבה מ'העולם החדש'; קשר עם קבוצת השווים; מרד כחלק מהשינוי הדתי.

מצאנו, כי המוקד להבדלים הקשורים לתופעת הלבוש כסמן זהות, הינו מגדרי ומאפיין בעיקר את הנשים, כאשר בקרב חוזרות בתשובה, העיסוק בלבוש הוא בעיקר אישי - פנימי, לעומת יוצאות בשאלה, עבורן העיסוק הוא בעיקר חברתי - חיצוני. אפשרות אחת קשורה במאפייני הקהילות, כאשר בקהילה הדתית יש ציפיות ברורות ומחמירות יותר לגבי אופן הלבוש של הנשים לעומת גברים. הסבר נוסף הוא שנשים מעניקות חשיבות גדולה יותר ללבוש מאשר גברים, כאמצעי לביטוי ומימוש זהותן (הלמן, 2012; Guy & Banim, 2000).

תופעה נוספת היתה תחושת אכזבה מ'העולם החדש', כשרוב הנשים הביעו תחושת אכזבה זו. בקרב יוצאות בשאלה האכזבה היתה מערכי ומאפייני העולם החילוני ועוצמת חקירתן גבוהה. ייתכן כי עוצמת החקירה ותחושות האכזבה קשורות זו בזו, כשצעירים בעלי חקירה בעוצמה גבוהה נוטים יותר לתחושת אכזבה גבוהה. בקרב חוזרות בתשובה, האכזבה היתה מאנשים ספציפיים בעולם הדתי ועוצמת חקירתן בינונית נמוכה. נשים אלה הביעו תחושת חוסר שייכות לאחר השינוי

הדתי וייתכן שהמקור לתחושת האכזבה נעוץ בתחושת חוסר השייכות, ופחות במידת חקירתו. לעומתו, הגברים, למעט אחד, לא הביעו תחושת אכזבה מהעולם החדש. היעדר התייחסותם עשוי להעיד כי לא חשו אכזבה או שהיבט זה פחות חשוב עבורם. ייתכן גם כי היות המראיית אישה חילונית השפיע באופן שונה על ראיונותיה וכן ייתכן כי ההסבר קשור בהבדלים אישיותיים, למשל נטיית גברים לחוות את תחושותיהם בעוצמה נמוכה יותר מנשים (Fujita, Diener & Sandvik, 1991).

התופעה השלישית עוסקת בקשר עם קבוצת השווים. נראה כי בקרב חוזרים בתשובה קבוצת השווים לא השתנתה ותהליך החקירה קשור במידת התמיכה שקיבלו מחבריהם, כשעוצמת חקירה גבוהה יותר הופיעה לצד תמיכה מהחברים. בקרב יוצאים בשאלה, קבוצת השווים השתנתה או התרחבה ועוצמת החקירה לא נמצאה אחידה, כשייתכן שגורמים אחרים היו בעלי משקל רב יותר. ניתן לראות בצעיר שעבר שינוי דתי ונשאר עם החברים עמם גדל כמפונן למידת הפרדה נמוכה בין העולמות ורצון לשמור על תחושת שייכות עם שניהם. לעומתו, פרט העובר שינוי דתי ולא נשאר עם אותם החברים, ניתן לראותו כמכוון למידת הפרדה יותר גבוהה בין העולמות. הגורמים המשפיעים על מידת ההפרדה עשויים להיות קשורים בפרט עצמו ובמאפייני הקהילות.

התופעה הרביעית מתמקדת בנשים יוצאות בשאלה, אצלן השינוי הדתי לווה במרד ולרוב בחקירה גבוהה, לעומת גברים אשר תיארו את היציאה בשאלה כתהליך איטי והדרגתי. הסבר אפשרי קשור בתפיסת הנשים את ציפיות הקהילה הדתית מהן כגבוהות ונוקשות, דבר העשוי להסביר את המרד כחלק מתהליך יציאתן בשאלה. ייתכן, כי המרד הוא שאיפשר להן לחקור את העולם החדש, דבר שהן לא תפסו כאפשרי אחרת.

בהתבסס על ממצאי המחקר נראה, כי לנורמות של קהילת המוצא והקהילה החדשה השפעה סימולטנית על התהליכים שחווים צעירים העוברים שינוי דתי ומתמודדים עם מעבר בין קהילות. ניתן להקביל מצב זה לתהליך החווה מהגר, הנדרש לעיצוב זהותו מחדש ולהתמודדות עם מערכת חדשה של ערכים ונורמות (בנדס-יעקב ופרידמן, 2000). התמקדות בהשפעת נורמות הקהילות, עשויה להאיר ולחדד תהליכים שעוברים צעירים שעוברים שינוי דתי, זאת בנוסף לנקודות מבט אחרות הקיימות כיום.

ממצאי המחקר העלו תמונה מורכבת לגבי ההדדיות בתהליכים החווים צעירים שעברו שינוי דתי ובעיקרם תהליך החקירה. בהיבט המגדרי יש תופעות דומות המתרחשות בתהליך המעבר מעולם

חילוני לעולם דתי ולהיפך; בעוד שהיבטים אחרים בתהליך השינוי הדתי ייחודיים לכל קבוצה. כמו כן, יש תופעות עבורן ברובד אחד יש הדדיות בין הקבוצות, אך הסתכלות מעמיקה חושפת הבדלים בתוך הקבוצות. לממצאים יש השלכות תיאורטיות ומחקריות לגבי תהליכים של שינוי דתי בכלל, ובאוכלוסייה היהודית בישראל, בפרט. ממצאים אלה משמעותיים לחקר קבוצות באוכלוסייה החוות תהליכים של שינוי זהותי כמהגרים, וחשיבות גדולה בבחינת כל קבוצה בהתייחס לגורמים הייחודיים המשמעותיים עבורה. נושאים אלה רלוונטיים בעיקר עבור אנשי חינוך, מנהיגי דת והורים, המלווים צעירים בגיל הבגרות המתהווה או טרם כניסתם לשלב זה; שכן מודעות לתהליכים אלה עשויה לסייע לכוונם לקבלת החלטות, תוך חקירה עצמית מוצלחת וממצה.